

С.В.Бережна

**ІДЕОЛОГІЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНІ ІСТОРИЧНІ КОНСТРУКТИ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

В статті надано порівняльний аналіз поняття ідеологія. Розглядаються наукові концепції щодо висвітлення антропологічної складової формування та розвитку ідеологій. Робиться висновок про значний потенціал застосування історичної компаративістики у філософському аналізуванні визначення ролі та місця людини в ідеологічних парадигмах.

С.В.Бережная

**ІДЕОЛОГИЯ И СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ КОНСТРУКТЫ:
ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ**

В статье дан сравнительный анализ понятия идеология. Рассматриваются научные концепции, которые освещают антропологическую составляющую формирования и развития идеологий. Сделан вывод о значительном потенциале использования исторической компаративистики в философском анализе определения роли и места человека в идеологических парадигмах.

S. Bereznaya

**IDEOLOGY AND COMPARATIVE HISTORICAL CONSTRUCTS:
PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL CONTEXT.**

The paper gives a comparative analysis of the concept of ideology. We consider the scientific concepts that illuminate the anthropological component of the formation and development of ideologies. It is concluded that considerable potential use of comparative historical analysis of the philosophical definition of the role and man's place in the ideological paradigms.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2011

УДК 378: 37.032+316.46

*Сухова А.В., Степанішина І.С.
м. Харків, Україна*

**МІЖГАЛУЗЕВА ТА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ОМОНІМІЯ НАУ-
КОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТРУДНОЩІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ**

Омонімія – одне з явищ, які притаманні всім мовам та характеризують лексико-семантичну систему кожної з них. Вперше Аристотель визначив, що омоніми є «предметами, у яких лише ім'я спільне, а мова про сутність, яка ві-

дповідас цьому імені – різна». Зацікавленість омонімією з'явилася в англійських дослідників дуже давно. Згадку про омоніми можна знайти ще в працях Купера «Граматика (1685 року)», Мердока «Словник розрізень», який вийшов в Лондоні ще в 1811 році. Ці і багато інших авторів наводили довгі списки омонімів, щоб продемонструвати правильну вимову слів.

Зацікавленість у вивченні омонімів, їх походженні та розвитку в окремих мовах, в сім'ях і групах споріднених мов, то розгорталася, то затухала, але ніколи не зникала повністю. Це пояснюється тим, що поява омонімії багатоаспектна і потребує всестороннього мовного аналізу.

Актуальність цієї роботи обумовлюється тим, що явище омонімії доволі поширене у науково-технічній літературі і через існування омонімічних слів при перекладі часто виникають значні труднощі. Об'єктом дослідження є міжгалузеві та внутрішньогалузеві омонімічні терміни у науково-технічній літературі. Предмет дослідження – особливості перекладу омонімічних термінів у науково-технічній літературі.

Мета статті – аналіз проблематики явища омонімії та дослідження особливостей перекладу омонімічних термінів у текстах науко-технічного спрямування.

Процес розробки теорії омонімії має давні традиції і пов'язаний з іменами таких вчених, як М.В. Ломоносов, Л.В. Щерба, В.В. Виноградов, Н.М. Шансій, Н.П. Колесников, Ю.С. Маслов, М.І. Фоміна та багато інших.

В сучасній науці про мову загальноприйнятим є те, що омонімія – абсолютна універсалия. Наявність омонімів в мові є обов'язковою і закономірною, до того ж глибинно зумовленою як фізіологічно, так і самою природою мови як системи. За словами Л.А. Булаховського омоніми – такі ж законні діти мовного мистецтва, як і всі інші [1]. Ю.С. Маслов, досліджуючи проблему подачі омонімів у словниках, відмітив, що саме у широкому розповсюдженні омонімії і закладена одна з найважливіших відмінностей будь-якої мови, що складалася стихійно протягом віків і тисячоліть від семантичних систем, створених людиною [7].

Існують різні визначення омонімії, які ґрунтуються на розбіжності у поглядах лінгвістів щодо розуміння мовної форми. Багато дослідників обмежують її звуковою оболонкою слова, інші вчені розширюють поняття форми, включаючи до нього і графічне зображення; таким чином омонімічними можуть називатися всі можливі збіги одиниць у плані вираження. Цим пояснюється існування різних класифікацій омонімів, враховуючих відмінності за формою, ступінь збігу форми, а також приналежність омонімів до тієї ж самої або різним частинам мови [3].

Згідно з формою омоніми підрозділяють на омофони, омографи і абсолютні омоніми. Омофони, як випливає з назви, мають однакову звукову форму і розрізняються не тільки семантично, але й графічно (bare/bear, road/rode). Омографи, навпаки, співпадають графічно, але читаються по-різному (row, read, bow). Абсолютні омоніми характеризуються спільною звуковою і графічною формою, розрі-

зняючись семантикою і часто частиномовною приналежністю (bear – carry, bear – animal; match – contest, match – person, match – fit) [3].

Ступінь збігу формальної сторони омонімів дозволяє виокремити омоніми повні, які збігаються за всією парадигмою (lighter – device, lighter – boat, Pl. lighters), і часткові, які збігаються тільки в деяких словоформах (rose – flower, Past form of «rise»), інші словоформи, зокрема множина іменника і інфінітив дієслова, не омонімічні; аналогічний приклад – словоформи saw (минулий час дієслова see і однина іменника saw). Часткові омоніми (за термінологією В.В. Виноградова – «морфологічні омоніми», їх також часто називають «омоформами») характерні флективним мовам з великою кількістю словоформ, однак їх немало в англійській мові [3].

В залежності від приналежності кожного з омонімів до якось частини мови розрізняють омоніми лексичні, граматичні і лексико-граматичні. Лексичні омоніми мають однакову граматичну характеристику, але різняться лексично, тобто за змістом. Таким чином, омоніми match – contest і match – person належать до однієї і тієї ж частини мови, але мають різне значення. Однакова звукографічна форма і граматичні ознаки дозволяють вважати їх омонімами, але змістова різниця відносить ці омоніми до розряду лексичних. В граматичних омонімах можна виявити змістову спільність, але належать вони до різних частин мови. Таким чином, match – contest (noun) і match – put smth in competition (verb) не тільки однакові з точки зору вимови і графіки, але і пов'язані спільним змістом compete; однак їх категоріальна різниця робить ці слова граматичними омонімами. В аналогічних ситуаціях знаходяться омоніми mere (noun) – pond, small lake і mere (adjective) – not more than, пов'язані спільною семою «малість». Що стосується лексико-граматичних омонімів, то їх збіг обмежується формальною стороною, а розбіжності стосуються і граматичної, і лексичної характеристик. Прикладами такої омонімії можуть слугувати пари match – possible husband / match – put smth in competition; stern – severe, strict / stern – back end of a ship і багато інших. В такому випадку, як правило, у формуванні омонімічної групи беруть участь словотвірна конверсія, а сам процес називається модельованою омонімією. Існування модельованої омонімії визнається не всіма лінгвістами через близькість лексичних значень цих омонімів. Однак, оскільки створені за конверсією одиниці безумовно є самостійними словами, що мають спільність форми, логічно відносити їх до омонімів. Омонімія в англійській мові може стосуватися не тільки слів і словоформ, але і інших одиниць мови, наприклад, морфем (-s: 3rd person Sg, Present Indefinite form of a verb/Pl of a noun/Possessive marker; -er: Noun suffix/Comparison form of Adjective suffix) [3].

В основу кожної з приведених вище класифікацій покладена якась одна ознака. Крім того, існують типології омонімів, які побудовані на двох та більше параметрах, що свідчить про багато вимірність явищ омонімії. В плані вираження основною ознакою омонімії є тотожність форми (звукової або графічної), а в плані змісту – відмінність значень (лексичних і граматичних).

Розповсюдженою є точка зору про те, що синонімія та полісемія є закономірними явищами і що функціонування мови як засобу спілкування і пізнання неможливе без цих явищ. Що стосується омонімії, то цей аспект, навпаки, вважається мовною аномалією і завадою в комунікації. При перекладі значні труднощі іноді виникають через існування омонімічних слів (в першу чергу термінів) – лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням [4, с.54]. Існує два основних типи термінів-омонімів: міжгалузеві та внутрішньогалузеві.

Міжгалузеві омоніми – терміни однієї області значення, які піддалися переосмисленню і ввійшли в терміносистему іншої науки. Для міжгалузевої омонімії характерні щонайменш дві обов'язкові ознаки: за термінами повинні бути закріплені різні дефініції, і ці терміни функціонують в різних термінологічних системах.

У мові науки і техніки особливо поширена омонімія термінів через те, що у терміносистемах різних галузей науки і техніки широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли існуючій формі слова приписується те чи інше значення [4, с.54]. Так, наприклад, слово *leader* у фізиці має значення «іскровий або грозовий розряд, лідер», у кінематографії – «зарядка ділянки кіноплівки, рекорд», у кіберетиці – «початок масиву», у слюсарній справі – «ходовий гвинт», у геодезії – «передній мерщак», у гірничій справі – «направляюча стріла копра», у політології – «провідник, керівник», у поліграфії – «пунктир» тощо.

Внутрішньогалузевій омонімії характерна одна й та ж сама форма слова, що має різні значення в межах тієї ж самої галузі науки або техніки.

Характер значення таких омонімічних термінів визначається належністю оригіналу до тієї чи іншої галузі науки і техніки та конкретною тематикою самого тексту оригіналу. Однак перекладацькі помилки можуть все ж виникати у зв'язку із неправильним вибором значення омонімічного терміну із суміжної галузі науки або техніки. Наприклад, у медицині термін *debris* має два значення: одне ширше, загально медичне («чужорідна речовина»), а інше – вужче, стоматологічне («зубний наліт»). При перекладі тексту з стоматології можливий неправильний переклад терміну *debris* у тому випадку, коли він вжитий у тексті, що перекладається, у ширшому значенні, а вузький та широкий контексти не дозволяють визначити, у якому із зазначених значень вжитий термін *debris*. Подібним же чином можлива помилка у випадку терміну *deviant*, що має ширше значення «аномальний, що характеризується відхиленням від норми» та вужче психоневрологічне значення «психічно хворий» [4, с.55]. Прикладом внутрішньогалузевої омонімії також може слугувати термін *vat*, який лише в текстильній справі має декілька зовсім різних значень, таких як «куб», «ванна, барка, корито», «група кубових фарбників». Або такий термін, як *housing* лише в техніці має наступні значення: «корпус», «квартер», «гніздо», «паз», «статина».

Слід також зазначити, що один і той самий термін може водночас виступати як терміном внутрішньогалузевої омонімії, так і терміном міжгалузевої омонімії. Візьмемо для прикладу термін *starter*. У спортивній термінології він означає «учасник(змагання)», а в сільському господарстві – «добрива, що вносяться при посіві». Це є прикладом міжгалузевої омонімії, оскільки існують абсолютно різні значення в різних галузях. Але якщо цей же термін розглянути в межах однієї галузі, виявляється, що окрім значення «добрива, що вносяться при посіві» у сільському господарстві існує й інша дефініція на позначення цього терміну, а саме «корм для молодняка».

Крім зазначеного вище виду омонімії термінів, коли одне значення (значно) ширше іншого, існують ще такі види термінологічної омонімії [4, с.55]:

1) одна й та ж форма має різне значення у різних галузях науки (наприклад, *control* в терміносистемі охорони праці має значення «профілактичні заходи», політології – «контроль (ситуації)», техніки – «прилад управління, регулятор»);

2) одна й та ж форма слова має різні значення в різних підгалузях суміжних галузей науки або техніки (наприклад, *check* у гідромеліорації має значення «шлюз-регулятор», а у поливному землеробстві – «поливний чек»; форма *board* у електроніці має значення «плата», а у зв'язку – «комутатор»);

3) одна й та ж форма має різні значення у різних підгалузях однієї й тієї ж галузі (наприклад, *airframe* в авіабудуванні має значення «планер», а у космічній техніці – «корпус ракети»);

4) одна й та ж форма має різні значення в межах однієї галузі (наприклад, у звичайній енергетиці *fuel* має значення «паливо», а у ядерній енергетиці – «ядерне паливо»).

Омонімія існує також у випадку термінів-аббревіатур та скорочень. Оскільки аббревіатури та скорочення складаються з невеликої кількості літер, то існує ймовірність співпадіння їхніх форм у різних галузях науки і техніки [4, с.55]. Наприклад, англійський термін-аббревіатура *DA* в юриспруденції означає «окружний прокурор», в економіці – «кількість днів після акцептування векселя», в політехнічній галузі – «десятькратне додавання», в галузі телекомунікації – «наявні дані».

Існує як міжгалузева омонімія аббревіатур та скорочень, що описана вище, так і внутрішньогалузева омонімія, коли один і той же набір літер позначає зовсім різні поняття [4, с.55]. Наприклад, в комп'ютерній термінології аббревіатура *PO* позначає «паралельний об'єкт», «первинний вихід» та «роздруккування».

Перекладач повинен володіти усіма цими знаннями і при перекладі науково-технічних текстів, які містять омонімічні терміни, орієнтуватися на тематику тексту для того, щоб уникнути неправильного перекладу.

Перспективою роботи є дослідження міжгалузових та внутрішньогалузових омонімічних термінів у науково-технічній літературі та їх адекватний переклад.

Список літератури: 1. Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5-ти т. / Л.А. Булаховський / – К., 1978. - Т.3 2. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин / – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 459 с. 3. Елисеева В.В. Лексикология английского языка / В.В. Елисеева / – СПб : СПбГУ, 2003. – 234 с. 4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Навчальне видання, Ч. 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В.І. Карабан / – Вінниця : Нова книга, 2001. – 302 с. 5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров / – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с. 6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник / І.В. Корунець / – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с. 7. Маслов Ю.С. Введение в языкознание: Учебник для филологических специальностей вузов / Ю.С. Маслов / – М. : Высш. шк., 1987. – 272 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bulahovs'kij L.A. Vibrani praci: V 5-ti t. / L.A. Bulahovs'kij / – K., 1978. - T.3 2. Gal'perin I.R. Ocherki po stilistike anglijskogo jazika / I.R. Gal'perin / – M. : Izdatel'stvo literatury na inostrannyh jazykah, 1958. – 459 s. 3. Eliseeva V.V. Leksikologija anglijskogo jazyka / V.V. Eliseeva / – SPb : SPbGU, 2003. – 234 s. 4. Karaban V.I. Pereklad anglijs'koї naukovoї i tehničnoї literaturi: Navchal'ne vidannja, Ch. 2. Leksichni, terminologichni ta zhanrovostilistichni trudnowi / V.I. Karaban / – Vinnicja : Nova kniga, 2001. – 302 s. 5. Komissarov V.N. Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty): Uchebnik dlja in-tov i fak. inostr. jaz. / V.N. Komissarov / – M. : Vysshaja shkola, 1990. – 253 s. 6. Korunec' I.V. Teorija i praktika perekladu (aspektnij pereklad): Pidruchnik / I.V. Korunec' / – Vinnicja : Nova kniga, 2001. – 448 s. 7. Maslov Ju.S. Vvedenie v jazykoznanie: Uchebnik dlja filologicheskikh special'nostej vuzov / Ju.S. Maslov / – M. : Vyssh. shk., 1987. – 272 s.

Сухова А.В., Степанішина І.С.

МІЖГАЛУЗЕВА ТА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВА ОМОНІМІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТРУДНОЦІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядається омонімія термінів як одне з явищ, які характеризують лексико-семантичну систему мови, на прикладі текстів науково-технічного стилю. На матеріалі науково-технічної термінології досліджуються особливості перекладу міжгалузевих та внутрішньогалузевих омонімів.

Сухова А.В., Степанішина І.С.

МЕЖОТРАСЛЕВАЯ И ВНУТРИОТРАСЛЕВАЯ ОМОНИМИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ И ТРУДНОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА

В статті розглядається омонимія термінів як одне з явищ, які характеризують лексико-семантичну систему мови, на прикладі текстів науково-технічного стилю. На матеріалі науково-технічної термінології досліджуються особливості перекладу міжгалузевих і внутрігалузевих омонімів.

A.Sukhova, I.Stepanishyna

INTERBRANCH AND INTRABRANCH HOMONYMY OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMS AND DIFFICULTIES OF THEIR TRANSLATION

The article considers homonymy of terms as one of the phenomena which characterize lexico-semantic language system in texts of scientific and technical style. It establishes translation peculiarities of interbranch and intrabranchn homonyms on the basis of scientific and technical terminology.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2011

УДК [371.3:811.1]-055.2

*Ревіна Д.О.
м. Харків, Україна*

РОЗВИТОК НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ ДО XVIII СТ.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах глобалізації економіки, інтеграції політичного, культурного і господарського життя, зростає зміцнення зв'язків між країнами у різних галузях. Щоб бути висококваліфікованим фахівцем, окрім глибоких професійних знань, також необхідно володіти іноземними мовами. Тому в останні роки система навчання іноземних мов піддається модернізації. Проте ґрунтовна позитивна перебудова стане можливою лише за умови вивчення здобутків минулого у цій царині. Так, дослідження історії навчання іноземних мов у закладах освіти України набуває актуальності.

Метою даної статті є узагальнення досвіду навчання іноземних мов у навчальних закладах України до XVIII ст..

Основний виклад матеріалу. Здавна, люди активно вивчали іноземні мови аби бути у змозі користуватись найліпшими здобутками європейської та світової науки. Достаменно відомо, що видатні українські науковці володіли декількома мовами. Так, видатний філософ-просвітник, гуманіст, поет та педагог Г.С.Сковорода (1722 – 1794 рр.) ґрунтовно оволодів старослов'янською, книжною українською, латинською, польською, грецькою, німецькою та староєврейською мовами. Український педагог, літератор та організатор народно-